

PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU CỦA GIÁO SƯ ĐÀO DUY ANH (qua một số tác phẩm)

Vũ Minh Giang⁽¹⁾

Giáo sư Đào Duy Anh đã để lại cho chúng ta một di sản đồ sộ và có giá trị về nhiều mặt. Mỗi công trình đều in đậm dấu ấn của một học giả uyên bác, phong cách của một nhà khoa học chân chính. Nghiên cứu đầy đủ và toàn diện di sản khoa học Đào Duy Anh đòi hỏi phải có nhiều thời gian và công sức. Trong bài viết nhỏ này tôi chỉ trình bày một số suy nghĩ của mình (với ý nghĩa là những điều tôi học tập được) về phương pháp nghiên cứu của Giáo sư. Mặc dù các phương pháp mà Giáo sư đã sử dụng để nghiên cứu và biên soạn nên những công trình đã cách đây gần nửa thế kỷ và nhiều nhận thức khoa học cụ thể nay đã thay đổi, nhưng đối với hậu thế đó vẫn là những mẫu mực để noi theo.

Ngay trong phần *Tự ngôn* cuốn sách *Cổ sử Việt Nam*, tác giả đã nêu những nguyên tắc rất căn bản của một công trình nghiên cứu sử học là *"phải gắng sức xử lý thích đáng tất cả các tài liệu vụn vặt mà sử học cũ còn để lại, lấy ánh sáng của phương pháp lịch sử mới, phương pháp lịch sử duy vật và đứng trên lập trường của nhân dân để thuyết minh, dựng khôi phục cái thực tế sinh hoạt và đấu tranh của nhân dân ở thời viễn cổ, tìm ra nguồn gốc chân xác của dân tộc và văn hoá Việt Nam"* [2, tr.6]. Nguyên tắc này được quán triệt trong mọi tác phẩm của tác giả. Nó tưởng chừng như đơn giản, nhưng trên thực tế

cho đến tận hôm nay không phải tất cả những ai nghiên cứu lịch sử đều đã nhận thức đầy đủ. Lịch sử là tất cả những gì đã diễn ra. Nhiệm vụ của khoa học lịch sử là phải phát hiện những quy luật vận động và phát triển của các cộng đồng người trong quá khứ góp phần xây dựng căn cứ khoa học cho việc lý giải hiện tại và hoạch định tương lai. Muốn vậy, trước hết phải tái hiện lại lịch sử một cách khách quan sao cho gần nhất với những gì đã diễn ra. Điều quan trọng là Giáo sư Đào Duy Anh đã nhấn mạnh tầm quan trọng của *"cái thực tế sinh hoạt và đấu tranh của nhân dân"*. Đã có một thời gian dài sử học Việt Nam ít chú ý đến đời sống kinh tế - xã hội khiến cho nhận thức lịch sử dân tộc bị thiên về các sự kiện chính trị và quân sự. Di ảnh của quá khứ chỉ còn lại từng mảnh mẩu trong các tư liệu không phải lúc nào cũng chân xác nên việc thu thập tất cả những tư liệu có thể có được, dù là *"vụn vặt"* để rồi *"xử lý thích đáng"* là một nguyên tắc mà giới sử học luôn phải coi là nền tảng cho mỗi công trình nghiên cứu. Vậy mà việc chọn tư liệu cho phù hợp với ý kiến chủ quan của mình hoặc để minh họa cho một luận điểm nào đó vẫn còn là hiện tượng khá phổ biến trong hoạt động sử học ở nước ta. Thậm chí có những ấn phẩm mới xuất bản gần đây chẳng những đã không tuân thủ nguyên tắc này mà còn cắt xén, gán ghép tư liệu

⁽¹⁾ GS. TSKH, Đại học Quốc gia Hà Nội.

một cách tùy tiện để phục vụ cho một mục đích cá nhân nào đó. Trong bối cảnh như vậy, luận điểm có tính nguyên tắc của Giáo sư Đào Duy Anh nêu trên vẫn còn nguyên giá trị thời sự.

Một trong những nét nổi bật trong phương pháp nghiên cứu của Giáo sư Đào Duy Anh là sự vận dụng nhuần nhuyễn kiến thức và thành tựu nghiên cứu của nhiều lĩnh vực khoa học khác nhau khi phân tích mỗi vấn đề khoa học. Đó chính là phương pháp *tiếp cận liên ngành* (Interdisciplinary Approach) mà hiện nay vẫn đang được đánh giá là phương pháp nghiên cứu tiên tiến. Bên cạnh việc khai thác có thể nói là triệt để nguồn tài liệu thư tịch mà với vốn kiến thức uyên bác của Ông, khó ai có thể vượt qua được, Giáo sư Đào Duy Anh đã sử dụng các tư liệu khảo cổ học, dân tộc học, văn hoá học, ngôn ngữ học, văn bản học, thậm chí cả kiến thức về sinh học... để cố gắng tái tạo lại diện mạo của lịch sử dân tộc. Có thể lấy phần viết trong chương III, mục *Lai lịch người Việt*, sách *Cổ sử Việt Nam* làm một dẫn chứng. Chỉ xoay quanh tộc danh “Lạc Việt”, tác giả đã dẫn nhiều sách cổ kim có liên quan (sử liệu), vận dụng kiến thức cơ bản về tục thờ vật tổ //Tôtem (dân tộc học), khảo cứu tự dạng của các chữ lạc thường gặp 雉, 鷩, 鷮 (cổ văn tự học) để đưa ra giả thuyết Chim Lạc là vật tổ của người Lạc Việt. Tác giả còn đưa xuống chú thích truyền thuyết của người Mường ở Hoà Bình và Thanh Hoá nói về đôi chim thủy tổ đã sinh ra trăm trứng sau này nở thành những cư dân ở cả vùng núi và đồng bằng để khẳng định thêm giả

thuyết của mình. Ở một phần khác nói về sinh hoạt vật chất, sau khi đã dẫn sách *Hoài nam tử* để người đọc hình dung ra lối ăn mặc của người Bách Việt, tác giả đã so sánh hình người trên các đồ đồng đào được ở Đông Sơn với trang phục của người Mường [2, tr.87]. Những giả thuyết cụ thể có thể thay đổi do những thành tựu nghiên cứu mới, nhưng phương pháp tiếp cận như Giáo sư Đào Duy Anh đã làm thì có thể coi là “kinh điển”. Sau này, vào những năm 60 của thế kỷ XX, thời đại Hùng vương đã được triển khai nghiên cứu trong một chương trình rộng lớn với sự tham gia của học giả thuộc nhiều lĩnh vực khoa học khác nhau và đã đạt được nhiều thành tựu đáng kể, nhưng về phương pháp, theo tôi căn bản vẫn dựa vào cách tiếp cận mà Giáo sư Đào Duy Anh đã áp dụng trong việc nghiên cứu tiền sử và sơ sử Việt Nam.

Một thế mạnh rất căn bản của Giáo sư Đào Duy Anh là học vấn uyên bác. Ông đã vận dụng triệt để lợi thế này trong nghiên cứu và thể hiện rất rõ trong các công trình công trình của mình. Người đọc luôn nhận thấy tác giả thường đẩy việc khảo cứu tới tận cùng mỗi khi cần luận giải các danh xưng liên quan đến phạm vi địa lý, cương vực hành chính như trong tác phẩm *Đất nước Việt Nam qua các đời*, nguồn gốc tộc người, di tích vật chất hoặc phong tục tập quán của người xưa được thể hiện trong các bộ sách về lịch sử Việt Nam. Chẳng hạn như mục *Việt Thường* của sách *Cổ sử Việt Nam*, chỉ trong chưa đầy 3 trang sách, tác giả đã tóm lược được những thông tin căn bản về danh xưng này trong hàng

chục thư tịch cổ Trung Quốc và Việt Nam (*Thượng thư đại truyện, Tiên Hán thư, Hậu Hán thư, Cựu Đường thư, Văn hiến thông khảo, Luận hành, Kinh thư, Việt sử lược, Đại Việt sử ký toàn thư, Cương mục...*) đồng thời dẫn giải đầy đủ ý kiến của các học giả đã từng đề cập đến vấn đề này như Legge, Pelliot, Chavannes... Trên cơ sở khảo chữ “thường” được viết theo nhiều cách khác nhau (常, 裳, 嘗), tác giả đã đưa ra đoán định rằng có thể đây chỉ là một chữ phiên âm tên địa phương, và vì vậy có thể chấp nhận được giả thuyết của Chavannes cho rằng đó có thể là đất *Việt Chương* (越章) của nước Sở [3, tr.31]. Từ đó đến nay chưa thấy có công trình nào khảo cứu về danh xưng Việt thường kỹ càng hơn thế.

Phê phán văn bản và ý kiến của các nhà nghiên cứu đi trước một cách khách quan khoa học là phương pháp nhất quán của Giáo sư Đào Duy Anh. Cách làm của tác giả thường là tóm lược trung thực nội dung sử liệu hoặc ý kiến của các nhà khoa học khác rồi phân tích những điểm hợp lý, chỉ ra những điểm không hợp lý, từ đó mới đi tới những luận giải quan điểm tán đồng hay phản bác của mình. Phương pháp này được áp dụng cho nhiều tác phẩm, mà ở đây chỉ xin dẫn ra một thí dụ. Khi trình bày về vấn đề *Tượng quận* và cuộc xâm lược của Triệu Đà, tác giả có hẳn một phần dẫn luận, sau đó tóm tắt các thuyết khác nhau để loại bỏ những ý kiến trùng lặp hoặc suy đoán thiếu cơ sở để rồi lần lượt đi sâu phân tích có phê phán các luận thuyết của Maspero, Arousseau và Trần Tu Hoà. Trên cơ sở đó tác giả mới

đi đến những lập luận ủng hộ quan điểm của Maspero, cho rằng *Tượng quận* là một vùng đất phía tây tỉnh Quảng Tây Trung Quốc chứ không phải là *Tượng Lâm* như Trần Tu Hoà chủ trương hay Bắc bộ Việt Nam như ý kiến của Arousseau [2, tr.101]. Ngay cả những bộ sử mà phần đông những người sử dụng đều dẫn theo mà ít khi nghi ngờ như *Việt sử lược, Đại Việt sử ký toàn thư, Việt sử thông giám cương mục...* tác giả cũng không ngần ngại phê phán những điều vô lý.

Phương pháp nghiên cứu của Giáo sư Đào Duy Anh còn được thể hiện trong logic trình bày kết quả nghiên cứu. Ông luôn bắt đầu từ việc giới thiệu các nguồn tư liệu sau đó phân tích sự sai khác giữa các tư liệu và nêu những nghi vấn về những thông tin được nêu trong tư liệu rồi mới trình bày ý kiến của mình. Cách trình bày như vậy phản ánh một tư duy khách quan, không áp đặt, mà trái lại còn mở đường cho những người đi sau tiếp tục nghiên cứu.

Quả thực rất nhiều ý kiến gợi mở của Giáo sư trong các công trình của mình thực sự là những phương hướng nghiên cứu lớn. Chẳng hạn, về vấn đề nguồn gốc người Việt và văn hoá Việt, ông là người sớm đưa ra quan điểm phải nghiên cứu rộng trong mối liên hệ với các cộng đồng cư dân phi Hán tộc ở phía nam sông Dương Tử. Từ lâu các học giả nước ngoài đánh giá rất cao luận điểm này của ông. Tiếc rằng cho đến nay chúng ta vẫn chưa tiến được bao xa so với nhận thức của Giáo sư đã trình bày cách đây gần nửa thế kỷ. Nghiên cứu cổ sử Việt Nam hầu

như vẫn bị giới hạn trong phạm vi lãnh thổ quốc gia hiện nay.

Đối với nghiên cứu, địa danh, nhân danh có ý nghĩa đặc biệt quan trọng. Trong nhiều phần của công trình Giáo sư đã gợi ra một hướng suy nghĩ, theo tôi đã được nhiều nhà ngôn ngữ học sử học vận dụng có hiệu quả. Trong tác phẩm *Cổ sử Việt Nam* tác giả đã tỏ ra hoài nghi cách lý giải lưu truyền bấy lâu về hình xoáy tròn ốc của thành Cổ Loa. Về cấu trúc thành thì các nhà khảo cổ học và sử học đã chứng minh đó là toà thành "hình kén" (nghĩa là không phải xoáy tròn ốc) nhưng về tên gọi thì rõ ràng là các nhà khoa học hậu thế đã xử lý thoả đáng theo phương pháp Đào Duy Anh. Theo đó, tên Cổ Loa (hay Khả Lũ, Khả Lưu) chỉ là phiên âm một tên nôm làng Chủ (hay Chũ) mà khi xưa còn đọc là Klũ (hay Klũ) nên sách Trung Quốc phải phiên âm bằng hai âm tiết *Gu lo* mà âm Hán Việt đọc là Cổ Loa (古螺) [5, tr.72]. Từ chữ Loa (có nghĩa là con ốc) vốn chỉ để lấy âm, người sau mới suy diễn đem dùng để giải thích hình dáng toà thành.

Hiện nay chúng ta đang ngày càng có ý thức sâu sắc hơn trong việc trình bày vấn đề Champa, Phù Nam, Chân Lạp như một bộ phận của lịch sử Việt Nam. Nói là ngày càng có ý sâu sắc hơn vì trong thực tế đã có không ít bộ thông sử trình bày những vấn đề này như những thực thể đối lập với dòng chảy của lịch sử Việt Nam, thậm chí có những công trình hoàn toàn tránh không nhắc đến Champa và Chân Lạp. Vậy mà từ gần nửa thế kỷ trước, Giáo sư Đào Duy Anh đã trình bày vấn đề Lâm Ấp, Nhật Nam (Champa) như một nội dung không thể

thiếu của lịch sử Việt Nam. Đây là điều chúng ta phải học tập nhiều ở Giáo sư.

Một nội dung khoa học có ý nghĩa đặc biệt quan trọng đối với lịch sử thời kỳ dựng nước ở Việt Nam là văn hoá Đông Sơn. Bên cạnh những đóng góp quan trọng trong việc phân bác có cơ sở những luận điểm của V.Goloubev và L.Finot cho rằng văn hoá Đông Sơn chịu ảnh hưởng của văn minh Trung Hoa cũng như luận điểm của H.Geldern và O.Jansé gán cho văn hoá Đông Sơn nguồn gốc Halstatt, Giáo sư Đào Duy Anh đã đưa ra một giả thuyết rất đáng lưu ý về mối quan hệ lịch sử giữa cư dân Lạc Việt với Ngô Việt. Đây thực sự là những gợi ý khoa học có tầm cao và chiều sâu.

Các công trình của Giáo sư Đào Duy Anh cũng như bất kỳ công trình sử học nào, tất có những hạn chế về mặt tư liệu và trình độ nhận thức khoa học chung của thời điểm công bố, nhưng phương pháp nghiên cứu và sự gợi mở phương hướng nghiên cứu của tác giả là những giá trị không thể phủ nhận. Nó thể hiện một cách sinh động cốt cách khoa học của Giáo sư Đào Duy Anh và điều mà tôi, người học trò của học trò Giáo sư, cảm nhận rất rõ là cốt cách ấy đã và đang được thế hệ tiếp theo kế thừa và phát triển. Ảnh hưởng về phong cách, phương pháp nghiên cứu của một nhà khoa học lên các thế hệ học trò nhiều khi ý nghĩa còn lớn hơn chính giá trị của những công trình khoa học cụ thể. Sự trưởng thành của các nhà khoa học đã từng được trực tiếp học Giáo sư Đào Duy Anh là những minh chứng sinh động về điều đó.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đào Duy Anh, *Lịch sử Việt Nam từ nguồn gốc đến cuối thế kỷ XIX*, NXB Xây Dựng, Hà Nội, 1955
2. Đào Duy Anh, *Cổ sử Việt Nam*, NXB Xây Dựng, Hà Nội, 1956
3. Đào Duy Anh, *Việt Nam văn hoá sử cương*, Sài Gòn, 1958
4. Đào Duy Anh, *Đất nước Việt Nam qua các đời*, NXB Khoa học, Hà Nội, 1964
5. Ủy ban Khoa học Xã hội Việt Nam, *Lịch sử Việt Nam*, tập I, NXB Khoa học Xã hội, 1972.

VNU. JOURNAL OF SCIENCE, SOC., SCI., HUMAN., T.XX, N_o2, 2004

RESEARCH METHODS OF PROFESSOR DAO DUY ANH (Through some his scientific works)

Prof. Dr.Sc. Vu Minh Giang

Vietnam National University, Hanoi

Through some scientific works, article's author analyzed methods applied by Prof. Dao Duy Anh in his research. According to that the objective reconstruction of socio - economic life of people on bases of the collection and the treatment thorough whole of source always has to be considered as a key operation for any historical work. Near half of century ago Prof. Dao Duy Anh had used multidisciplinary approach and with profound learning of a polyhistor he carried out scientific research on high level. Before raising any own conclusion he always carefully reviewed opinions of previous scholars and paved the way for continuous researchers. Article's author drew conclusion that concrete scientific understandings could be changed and scientific works of Prof. Dao Duy Anh are not an exception, but his research methods are still up to now an example for contemporary historians.